

ŐSLAKOS NÉPEK

KÖRTVÉLYESI ZSOLT

AZ ŐSLAKOS NÉPEK JOGAI

*„...az indián és a néger
tüzet rakni éppúgy térdel
mint a Hargitán a pásztor
számolni ujjain számol
különbség ha van az égen
itt a Göncöl jön föl este
fölöttük a dél keresztje...”*

(Kányádi Sándor: *Dél keresztje alatt*, részlet)

Ha ma Magyarországon az őslakosok kifejezést halljuk, valószínűleg valamilyen egzotikus, tarka, tollas (vagy épp hiányos) viseletű emberek jutnak eszünkbe, akik távol a „civilizációtól” valamilyen varázslatos vidéken élhetnek. A gyarmatosításhoz köthető fogalom, ahogy az a nemzetközi jogban használatos, az utóbbi húsz évben igyekezett túllépni ezen a sztereotip képen, és a kifejezés jelenleg a világ kisebbségeinek egy sajátos helyzetű – így sokszor hasonló problémákkal küzdő – csoportját jelöli, világszerte nagyjából 370 millió embert.¹ Európában emblematisztikus őslakos csoport a Skandináv-félsziget számi – korábbi szóhasználattal lapp – lakossága, akiknek ma már csak töredéke felel meg a róluk kialakult hagyományos – „rénszarvasos” – képnek.

Az „indigenismo” névvel indult mozgalom („indigeneity”, közelítőleg: „őslakos-lét”) meglepően – szinte az európai nemzeti kisebbségi jogi rendszerhez hasonlóan – hosszú múltra tekint vissza, az 1930-as években tartott Amerika-közi konferenciáig. A második világháborút követő dekolonizáció adott lendületet a lassan mozgalommá váló, specifikus emberi jogi küzdelemnek, amely a ’60-as években az amerikai polgárjogi követelésekhez kapcsolódva vívta saját, „Red Power” elnevezésű harcát, majd a ’80–90-es évek fordulójától számíthatjuk a napjainkig tartó folyamatot, melynek célja, hogy új, biztosabb alapokra helyezze az őslakosként számon tartott népek jogait. Duncan Ivison összefoglalása szerint² a korábban egyedüli, bár egyre inkább látens „gyarmatosítás-párti” szemlélettel szemben megjelenik egy – lassacskán globálissá váló – diskurzus, amely olyan hivatkozásokra épít egyszerre,

mint a veszélyben lévő hagyományos kultúrák, a világot gazdagító sokszínűség, történelmi sérelmek, szegénység, hátrányos helyzet, háború- és erőszakellenesség, környezetvédelem, egy harmonikusabb világért folytatott küzdelem stb. Mindezt összekapcsolva korábbi – például a rabszolgaság eltörlését célzó – politikai harcokkal, és élesen szembehelyezve a nemzetépítő, gyarmatosító és kulturális hierarchiára alapozott eszmékkel.

Cikkünk célja, hogy röviden bemutassa a magyar olvasónak, kik és milyen kritériumok szerint tartoznak az őslakos kategóriába, a fogalom milyen fejlődésen ment keresztül, illetve hogy milyen jogok illetik a csoportba tartozókat egyénként, esetleg kollektív entitásként.

Mielőtt azonban rátérnénk a definíciós kérdések tárgyalására, illetve a jelenleg nemzetközi szinten biztosított jogok katalógusainak elemzésére, érdemes néhány előzetes kérdést tisztázni: szükség van-e őslakos jogokra; miben különböznek az általános kisebbségi jogoktól; hogyan érinti mindez a kisebbségi jogok rendszerét általánosságban; miért sikerülhetett fajsúlyosabb jogokat kivívni az őslakosoknak, mint mondjuk a nemzeti kisebbségeknek; és megfelel-e ez az eltérés a célcsoportok közötti különbségeknek?³

Az őslakos jogok rendszerbeli helye

Benedict Kingsbury a következők szerint osztályozza az őslakos jogokkal kapcsolatos álláspontokat, illetve kritikákat: az őslakos jogok felfoghatóak: (a) az emberi jogi keretek között értelmezett antidiszkriminációs szabályozás egy speciális vetületeként; vagy (b) úgy, mint kisebbségi igények, amelyeket az érintett csoportok sajátos helyzete köt össze, és ebben az esetben ezek magukban foglalhatják (c) az önrendelkezéssel kapcsolatos követeléseket vagy (d) történelmi érvekre alapozott, szuverenitást érintő igényeket. Esetleg helyesebb (e) *sui generis* követeléseknek, a kollektív jogok egy új csoportjának tekinteni őket.⁴ Anélkül, hogy részletes elemzésbe bocsátkoznánk, megállapítható, hogy létezik az őslakos követeléseknek egy közös vetülete, amelyek jogokként tételezve elhelyezhetők egy általános emberi jogi, illetve kisebbségi jogi keretben. A kisebbségi követelések, különösen, amelyek egyfajta történelmi folytonosságra építenek, általában az önrendelkezési jog különböző megfogalmazásaiban csúcsosodnak ki. Abban az értelemben is a hagyományos kisebbségi jogi megoldást követi az őslakos jogi mozgalom, hogy a nemzeti szintű küzdelmeken túl lényeges célkitűzése, hogy a megfogalmazott követeléseit nemzetközi ügyé, nemzetközi intézmények és dokumentumok által garantált jogokká tegye.⁵

Lawrence Rosen idézi a sokszor elhangzó érvet, miszerint nem világos, hogy mi szükség van specifikus, őslakos jogokra, és a különálló rendszer kidolgozása – a rendszer által felvetett új problémákkal való foglalatosság –

helyett a meglévő, általános emberi jogi keretek gyakorlatba történő átültetésén kellene ugyanis fáradozni.⁶

Az őslakos jogokért folytatott küzdelem – gyakorlatias – válasza az, hogy az autonómia és önrendelkezési jog körülötti, véget nem érő viták megkerülésével, legalább a kisebbségi helyzetben lévő népek egy része számára megoldás kínálkozhat, ha az őslakos jogok rendszerét sikerül nemzetközi joggá emelni. A területszerzések – olykor még ma is: jogilag – megkérdőjelezhető volta az új (gyarmatosító, nemzetépítő) államok legitimitását ingathatja meg. Bár nehéz olyan mai országot találni, amely területi integritását nem hódítással alapozta meg – vagyis olyan eszközökkel élt, amelyek ma jogtalanoknak minősülnének⁷ –, az őslakos jogok logikája működni látszik. A gyarmatosítás – sokszor meglepő módokon továbbható⁸ – logikája mai szemmel drasztikusan negligálta számos őslakos népcsoport alapvető jogait, és a szisztematikus jogfosztással (földtől való megfosztás, „eltűnt nemzedékek” stb.) szembesülve a közvélemény könnyebben elfogad egyébként hagyományos kisebbségi jogi garanciákat. Will Kymlicka is többször hivatkozik az őslakosok szisztematikus hátrányos helyzetére mint a speciális jogok szükségességét alátámasztó körülményre.⁹

Az őslakos jogok hátteréhez szorosan hozzátartozik az a hosszú idő alatt kialakult egységes elméleti és szóhasználati keret, amelyben a gyakran erőszakos gyarmatosítás és asszimiláció kárvallottjairól szóló diskurzus folyt az utóbbi évtizedekben. Ez a felfogás fokozatosan kialakított egy „őslakos identitást”, amely nagyrészt az elszenvedett jogsértésekre – és ezzel szoros összefüggésben a jelenkori hátrányos helyzetre – építve sikeresen szerveződött nemzetközi mozgalommá.¹⁰

Kingsbury elismeri, hogy a közös jegyek bizonyos körülmények között – amikor egyértelműen eldönthető, hogy ki minősül őslakosnak, illetve ki nem, és erkölcsi értelemben világos, hogy egyes múltbeli sérelmek milyen választ igényelnek – jól működnek. Azonban a kategóriát univerzálissá – a világon bárhol, elvontan alkalmazhatóvá – téve számos probléma felmerül, és nem valószínű, hogy éppen a különösen nehéz elbírálású esetekben eligazítanak ezek a specifikus jogok.¹¹

Kymlicka – 2007-es könyvében¹² – az őslakos jogokat egy általános kisebbségi jogi keretben helyezi el, ahol a legtágabb kategória az általános kisebbségi jogok szintje, amely valamennyi alkategóriába tartozó csoportot megillet, másrészt vannak célzott kisebbségi jogok, mint a nemzeti kisebbségekre vonatkozó (európai) katalógusok, illetve az őslakos jogok. A bevándorlókra tehát a jelenlegi rendszerben csak az általános („generikus”) jogok vonatkoznak, míg azok a kisebbségek, amelyeket nemzeti vagy őslakos csoportként ismernek el, további nemzetközi jogi garanciákra tehetnek szert.

A célzott kisebbségi jogok rendszerét Kymlicka olvasatában egy olyan skálaként lehet értelmezni, melynek origója a *Polgári és Politikai Jogok Nemzet-*

közi Egyezményének 27. cikkében valamennyi etnikai, vallási és nyelvi kisebbség tagjai szintjén biztosított, tehát egyénileg gyakorolható jog a kultúra (nyelv, vallás) szabad gyakorlására. A skála végpontja pedig a közös 1. cikk, amely a *népeknek* biztosít önrendelkezési jogot, tehát ebbe a csoportba azok a „kisebbségek” tartoznak, amelyeknek sikerült nemzetközi jogi értelemben népként elismertetniük magukat, így adott esetben kisebbségből többséggé is válhattak.

Az általános kisebbségi jogok két szabálya azonban olyan két szélsőséges eset, amely a legtöbb kisebbségi igényre nem adhat választ, a 27. cikk túl kevés a célkitűzésekhez képest, az 1. cikkben foglalt önrendelkezési jog biztosítása pedig az esetek többségében túl sok – a politikai realitásokat tekintve. A két cikk közötti szakadékot hivatottak betölteni a kisebbségi jogok célzott csoportjai. A nemzeti kisebbségek húsz éve, elsősorban biztonsági megfontolásból kerültek napirendre, azonban ezen a téren az „európai kísérlet” – noha voltak erre próbálkozások¹³ – nem tudott lényeges bővülést elérni a 27. cikkhez képest. Az őslakos jogok rendszere viszont, amint láttuk, tartalmi választ adott, valódi jogokkal, amelyek a 27. cikken túllépve az 1. cikkhez köthető jogok egy részével is felruházzák azokat, akiket őslakos népként ismernek el.

Az azonban ez a fejlődés feloldhatatlan morális és politikai ellentmondást rejt magában.¹⁴ A célzott jogok rendszerét ugyanis az legitimálja, ha a jogalanyok és a jogok kölcsönösen megfeleltethetőek egymásnak, és kölcsönösen magyarázzák egymást. Az őslakos jogok tartalmi többlete azonban, ahogy a definíciós kérdések során láttuk, nem igazolható az őslakos népek sajátosságaival. Az elnyomás, kiszolgáltatottság mértéke valóban lehet csoportképző elem, azonban egyrészt itt csakis fokozatosságról (nem két különálló csoportról) lehet szó, másrészt ez az ismérv keresztülszeli, nem meghúzza az őslakosok és nemzeti kisebbségek közötti határvonalat.¹⁵

A közép-európai olvasót talán leginkább az a kérdés foglalkoztathatja, hogy miért jutott az önrendelkezés „közelébe” az őslakos mozgalom, és miért nem sikerült hasonló nemzetközi elismerést szerezni a nemzeti kisebbségek követeléseinek. Az eltérés okát nyilvánvalóan nem a rendszerbeli helyzetben, a jogi megoldások mikéntjében kell keresnünk. Az „őslakos”, „bennszülött”, „törzsi” lakosság a döntéshozói körökben sokkal kevésbé kapcsolódott össze egy állam szuverenitásának megkérdőjelezésével.¹⁶ Ezzel szemben a nemzeti kisebbségek hasonló igényeit nem volt nehéz konkuráló nemzetépítési törekvésekként értelmezni, így az államok uralta nemzetközi rendben lényegesen nagyobb ellenállással találkozott.

Szintén magyarázza az eltérést, hogy – bár a területi igények mindkét esetben lényeges célkitűzésnek számítanak – az őslakosok földkövetelései jellemzően olyan régiókat érintenek, amelyek a többségi társadalom szemében kisebb értéket képviselnek,¹⁷ a szuverenitás (egyébként nemzetközi jogi

és államelméleti szempontból nehezen definiálható, minden esetben a fogalomhasználat szintjén bevett) megosztása ezekben az esetekben sokkal könnyebben fogadható el – főként olyan gyarmatosított csoportok esetén, akik korábban az ország nagy területét birtokukban tartották. Ahogy tehát látni fogjuk, az őslakos mozgalom messzebb jutott a jogaik – közte főként a kollektív őslakos jogok – elismertetésében. Az őslakos népek jogaiként ismert katalógus tehát a kisebbségi jogok egy sikerebb, de szintén „különutas” kísérlete.

Ami tehát az őslakos népek jogainak nagy előnye, az egyúttal a rendszer korlátja is: a biztonsági szempontból legérzékenyebb konfliktusok általában nem tartoznak ebbe a körbe, de ha egy kisebbségnek sikerül őslakosként elfogadtatnia magát, lényegesen erősebb jogokat kap, mint amennyit az általános kisebbségi jogi rendszer biztosítana neki.

Miután az őslakos jogokat elhelyeztük a kisebbségi jogok rendszerében, röviden áttekintjük, hogy milyen fő definíciós problémák merülnek fel a potenciális jogalanyok meghatározásakor.

Az alábbiakban három nemzetközi szervezet dokumentumaira támaszkodva mutatjuk be a definíciós, majd a tartalmi kérdéseket: a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet vonatkozó egyezményeit, az ENSZ nyilatkozatát és annak tervezetét, valamint az Amerikai Államok Szervezetének előkészítő dokumentumait vizsgáljuk és hivatkozunk.

Kik az őslakosok?

Az őslakos fogalmát ahhoz, hogy egyértelmű elhatárolást jelentsen a bevándorlóktól, a nemzeti kisebbségektől, az európai hatalmak gyarmatosításához kell kötni. Eszerint őslakosok azok, akik a gyarmatosítók megérkezése előtt az adott területen éltek. Más fogalmak jellemzően vagy túl tágan vagy túl szűken vonják meg a kategória határait.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organisation, a továbbiakban: ILO) 107-es számú Egyezménye,¹⁸ amelyet 1957-ben fogadtak el, és egy meghaladni kívánt szemléletmódot tükröz, „törzsi és féltörzsi népesség”-ről beszél a fogalom-meghatározáskor, féltörzsi alatt olyan csoportokat és személyeket értve, akik bár fokozatosan elveszítik törzsi karakterüket, „még nem” integrálódtak a nemzeti közösségbe.¹⁹ Maga az *Egyezmény* címe is jelzi, hogy céljai között kiemelt helyen szerepel az integráció, a 2-1. cikk a nemzeti kormányzat feladatává teszi, hogy az érintett lakosságot fokozatosan integrálja a többségi társadalomba. A dokumentumot emiatt már a '80-as években is nehéz volt pironkodás nélkül újraolvasni, ezért az ILO '89-re tettő alá hozta a meglehetősen paternalista 107-es egyezményt felváltó²⁰ 169-es számú egyezményt.²¹

Az *Egyezmény* szellemiségével egyezően elsősorban a többségtől való – társadalmi, gazdasági, kulturális – eltérést hangsúlyozza a definíció első része („törzsi népek”), az őslakos-meghatározás pedig a politikai, kulturális, társadalmi, gazdasági különálláson túl a gyarmatosítást megelőző honos lakossággal való leszármazási kapcsolatot emeli ki. Az új egyezmény (a továbbiakban: *Egyezmény*) két részre bontva határozza meg az érintett csoportokat, az egyezmény címének megfelelően egyrészt törzsi népeket említve – amelyek a többségtől szociális, kulturális és gazdasági életkörülményeiket tekintve elkülönülnek, saját hagyományaik és joguk szerint élnek –, másrészt az őslakos népeket, amelyek a hódítás, gyarmatosítás vagy határmódosítás idején már az adott területen éltek, és egyéb megkülönböztető jegyekkel rendelkeznek.²²

Az *Egyezmény* hozzáteszi, hogy a csoport önbesorolása lényeges körülmény annak eldöntésekor, hogy az adott „nép”-re az *Egyezmény* hatálya kiterjed-e. Az *Egyezmény* szóhasználata újdonság abban a tekintetben is, hogy „nép”-ekről beszél. Bár ez nem azonos az általános nemzetközi jogi értelemben vett nép-fogalommal – amely magával vonná az önrendelkezési jog valamennyi vetületét –, ezt a szóhasználatot veszi át a 2007-ben elfogadott *ENSZ-nyilatkozat*²³ – a továbbiakban: *Nyilatkozat* –, amely az önrendelkezési jog egyes vetületeit kollektív jogként az őslakos népek jogává teszi.

A *Nyilatkozat*, az *Egyezménytől* eltérően, nem tartalmaz őslakos-definíciót, nem igazít el az ENSZ-dokumentum 33. cikke sem, amely egyrészt őslakos joggá teszi az önbesorolást, az identitás szabad megválasztását, másrészt autonómiát biztosít annak eldöntésekor, hogy milyen eljárásban, milyen intézményi rendszerben döntenek el az őslakos népek – szokásaikkal és hagyományaikkal összhangban – belső működésük rendjét, közte a csoporthoz tartozás ismerveit. A *Nyilatkozat* ugyanis az őslakos népek és egyének számára biztosítja (deklaráció szintjén) a megfogalmazott jogokat, de sem a szabad identitásválasztás, sem a csoporthoz tartozást érintő döntési szabadság elve nem igazít el abban az előkérdésben, hogy mely kisebbségek – esetleg többségi csoportok, lásd Bolívia esetét – tekinthetők *őslakos nép*nek. Hasonlóan nem ad választ az eredeti kérdésre a *Nyilatkozat* 9. cikke, miszerint az őslakos népeknek és egyéneknek joga van egy őslakos közösséghez vagy nemzethez tartozni, az adott őslakos közösség vagy nemzet hagyományaival összhangban.

Az Amerikai Államok Szervezete (Organization of American States, OAS) dolgozik az őslakos jogok egy regionális nyilatkozatán.²⁴ A kapcsolódó meghatározás szerint az őslakos népek definiálásakor az önmeghatározást kell irányadónak tekinteni.²⁵ A konszenzuskeresés erőfeszítéseit mutatja a tervezet vonatkozó szakaszának két mondata: az első mondat szerint az önmeghatározás alapvető kritérium annak eldöntésekor, hogy kire vonatkozik a nyilatkozat, a második fordulat szerint viszont a részes államoknak az önmeghatározást teljes mértékben tiszteletben kell tartaniuk. A szakaszhoz fű-

zött magyarázat szerint a definíció a tervezet alapján „kizárólag az önmeghatározáson” alapul – tehát, az első mondattal ellentétben nem pusztán alapvető, hanem kizárólagos kritérium.²⁶

Kingsbury rendszerezése szerint az alábbi ismérvek merülnek fel az „őslakosság” lehetséges meghatározása során:²⁷

- (1) kötelező ismérvek:
 - (a) önmeghatározás (sajátos etnikai csoportként);
 - (b) közös történelmi tapasztalat (a csoport szétszakadása, kitelepítése, kizsákmányolás);
 - (c) hosszú kapcsolat a területtel;
 - (d) az identitás megőrzésének igénye;
- (2) releváns körülmények:
 - (a) erősebb faktorok:
 - (i) nem domináns helyzet (nemzeti vagy regionális szinten);
 - (ii) szoros kulturális kötődés egy meghatározott földhöz vagy területhez;
 - (iii) történelmi (általában leszármazási) folytonosság a csoport és a terület korábbi lakói között;
 - (b) egyéb faktorok:
 - (i) a környező lakosságtól való gazdasági és kulturális különbözőség;
 - (ii) „objektív” megkülönböztető jegyek: nyelv, tárgyi vagy szellemi kultúra, és Kingsbury ide sorolja a „faj”, a „race” fogalmát is;
 - (iii) a környező lakosság őslakosnak tekinti a csoportot, esetleg hivatalos szervek ekként ismerik el őket.

Az említett nemzetközi dokumentumok közül csak az *ILO-egyezmény* foglalkozik részletesebben azzal, hogy kik minősülhetnek őslakos vagy törzsi népeknek. Az önazonosság, amelyet az *Egyezmény* szerint alapvető kritériumként kell figyelembe venni a meghatározás során, az *ENSZ-nyilatkozatban* és az *OAS* tervezetében szinte kizárólagossá válik, és magukból a dokumentumokból nem tudjuk meg, hogy pontosan kit is kellene őslakosnak tekinteni, vagyis kik a dokumentumok „címzettjei”. A magától értetődő eseteket leszámítva – amelyekben úgysem egy definíció igazítana el – tehát nincs olyan fogalmi apparátus, amely fogódzót biztosítana.

A definíciós kérdések azért sem lényegtelenek, mert – tekintettel az önrendelkezés „biztosítására” is – világszerte egyre több kisebbség alkalmazza önbesorolásként az „őslakos” kifejezést. Will Kymlicka szerint ez a folyamat magát a kategóriát, az őslakos jogok sajátos státuszát veszélyezteti, hiszen mi indokolja a többlettartalmat, ha a jogosultak köre kiterjed a világ kisebbségeinek nagy részére.²⁸ (E felfogás szerint – negatív – összefüggés van a jogosultak száma és a sikerrel érvényesített többletjogok súlya között.) Az „őslakos” hivatkozás megjelent olyan népeknél, mint a krími tatárok, a romák, az afro-

latinó amerikaiak, a kurdok (akiket valójában inkább az állam nélküli nemzeti kisebbség tankönyvpéldájának tekinthetünk) vagy a palesztinok, az abház vagy a csecsen kisebbség, esetleg a tibetiek.²⁹ Néhány afrikai és ázsiai kormány teljes lakosságára, kisebbségre és többségre alkalmazza az őslakos kategóriát.³⁰

Egyes országok nemzeti szinten – éppen a kapcsolódó jogok súlya miatt – szigorú eljárási rendben állapítják meg, hogy ki minősülhet őslakosnak. Az Egyesült Államok és Kanada szabályozása alapján, miközben lényeges adómentességi és lakhatási kedvezmények illetik meg az őslakosnak (indiánnak, inuitnak) minősülő személyt, a státusz elvesztésével (tipikusan elköltözéssel, a rezervátum területének elhagyásával) ezek a jogok sem illetik meg többé az egyébként őslakos származásúakat.³¹ Ahogy a nemzetközi meghatározásokban, az említett észak-amerikai státusz megállapítása során is lényeges szerepet kapnak az egyes őslakos közösségek, akik jogosultak meghatározni, hogy ki minősül az adott törzshöz, „nemzet”-hez stb. tartozónak – vagyis kiket illet meg az ott lakás jogán kívül a számos állami kedvezmény. Az azonban, hogy a döntés joga egy autonóm belső szervhez kerül, felveti a multikulturalizmus hagyományos dilemmáját: az általános emberi jogi keretek mennyiben érvényesülnek, mennyiben érvényesíthetőek, esetlegesen csorbítva ezzel az önkormányzatiság elvét. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának széles körben ismert, a Lovelace kontra Kanada ügyben hozott döntése³² diszkriminatívnek találta azt a belső (indián) szabályozást, amely a közösségen kívül házassodó nőket megfosztotta az indián státusztól, míg férfiak esetén a házasság nem eredményezett ilyen változást. Ez különösen olyan esetben okozott hátrányt, ha az indián nőt – mint a panaszost – nem másik törzsbeli férfi vette el, tehát az eredeti törzséből kikerülve egyúttal nem került másik törzsbe, ez utóbbi esetben lényegében megőrizve indián státuszát. Ráadásul a kapcsolódó jogok, mint a lakhatás joga és számos kapcsolódó támogatás, csak azokat illetik meg, akiket egy indián törzs tagjának ismer el – Sandra Lovelace (később kanadai liberális párti képviselő³³) viszont a „kiházassodással” éppen ezt az elismerést veszítette el.

A demográfiai adatokat egybevetve a Bizottság nem fogadta el azt az érvelést, amely a megkülönböztető szabályozást a törzs identitásának megőrzéséhez szükséges feltételként kívánta elfogadtatni. Az, hogy a Bizottság végül a törzs belső (és autonóm) szabályozásával szemben tudta garantálni az érintett jogát az indián státuszhoz (a pusztán elismerésen túl az ehhez kapcsolódó lakhatási joggal együtt), részben éppen a 27. cikk „individualista” megfogalmazásából eredt. Az ugyanis nem egy kollektíva jogaiként szabályozza a „nemzeti, vallási vagy nyelvi” kisebbségek jogait, a cikk szerint a csoporthoz tartozó egyént illetik meg a felsorolt jogok, vagyis maga a közösség (illetve annak szerve) sem tagadhatja meg ezeket attól, aki egyszer a kisebbséghez tartozónak minősült.³⁴

Az esetet továbbgondolva lényeges garanciális szempont az is, hogy az alapjogi védelem előfeltétele: az őslakos minősítés ne függjön a nemzeti szabályozástól. A nemzeti szabályozás egyes őslakos kategóriáiból kikerült, de (tágabb értelemben vett) őslakos identitását igazoló személyt meg kell hogy illessenek a kapcsolódó jogosítványok. Ellenkező esetben a teljes jogi katalógus egy nemzeti szinten eldöntött előkérdés alárendeltjévé válna.

Kymlicka az őslakos-definíciók elemzése során arra jut, hogy nincs megnyugtató kritérium, ami a *honos kisebbségek* (bevándorlóktól, menekültektől stb. elkülönült) csoportján belül világosan elválasztaná az őslakosokat a korábban nemzeti kisebbségnek tekintett közösségektől. Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában számos példa mutatja, hogy nem húzható egyértelmű választóvonal a két kategória közé sem életmódjuk, sem az államban betöltött szerepük alapján. Attól függően, hogy milyen tágan értelmezzük a csoport határait, Indonéziában a lakosság 2-től akár 60%-ig őslakosnak minősülhet.³⁵

Szintén nem igazíthat el, amint az ENSZ kisebbségi, illetve őslakos népek munkacsoportjainak elnökei – Asbjorn Eide és Erica-Irene Daes – fogalmazták meg, miszerint az őslakos népek elsősorban követeléseiket tekintve különböznek más honos kisebbségektől.³⁶ Valójában nincs érdemi különbség sem a különállás igényében, sem a kért autonómia tartalmában, sem az igények kollektív jellegében. A hagyományos nemzeti kisebbségek sokszor igenis kiterjedt önkormányzati igényeket fogalmaznak meg, kollektív jogokat kérnek.³⁷

Amint tehát kilépünk a „nyugati civilizáció” keretei közül, Európán és Észak-Amerikán kívül számos probléma vetődik fel az egyértelműnek tűnő kategóriák alkalmazása során, és kétségesse válik, hogy van-e egyáltalán értelme őslakos népekről beszélni a Közel-Kelet országaiban. A helyzet ellentmondásosságát csak fokozza két további körülmény. Az őslakos jogokat, szemben a nemzeti kisebbségi jogok európai rendszerével, nem biztonság(politika)i megfontolásokból fogadta el számos nemzetközi szervezet, hanem humanitárius céllal, észlelve azokat a kihívásokat, amelyet egyes etnokulturális csoportok leszakadása jelent a többségi társadalmakhoz képest. (Ez a leszakadás mint tartalmi ismérv nem jelent törésvonalat a két elemzett kategória között.) A másik ezzel összefüggő ok, hogy az őslakos jogok katalógusát látva nemzetközi jogvédő szervezetek kifejezett célként kezelték, hogy minél több csoport minősülhessen őslakosnak, és, amint láttuk, ez számos ázsiai vagy afrikai országban sikerrel járhatott – éppen a definíciós problémák miatt, melyeket ez a taktika csak tovább fokoz.³⁸

Természetesen a kisebbségi jogok mellett elkötelezett kutatóként semmiképpen nem tekinthetjük negatív folyamatnak, amikor egyre több hátrányos helyzetű kisebbségi csoport jut valódi eszközöz – az őslakos jogokhoz –, hogy helyzetén javítson. Azonban az egyedi eseteken túl vizsgálva az ősla-

kos jogok fejlődését, a fentebb ismertetett ellentmondásos helyzet akár a kategória létét veszélyeztetheti, amint ezt a korábbi részben láttuk.

Melyek az őslakosok jogai?

Az ok, amiért az őslakos kategória egyre vonzóbbá válik világszerte a kisebbségek számára, az a „csomag”, amit a csoportba tartozás jelent: az őslakos jogok. Az őslakosok jogainak legutóbbi „hiteles összefoglalása” az ENSZ Közgyűlése által 2007-ben elfogadott nyilatkozat – tehát jogi kötőerő nélküli dokumentum. Ezzel szemben, amint láttuk, az ILO egyezményként fogadta el saját katalógusának „frissített verzióját”. Az *Egyezmény* és a *Nyilatkozat* hasonló hosszúságú – a *Nyilatkozat* több cikkelyből áll, de az *Egyezmény* átlagosan hosszabb, részletesebb cikkekből tevődik össze –, hasonló témákat fed le, ami nem csoda, hiszen az *ILO-egyezmény* 1989-es elfogadásához képest a *Nyilatkozat* tervezetének szövegéről már 1994-ben döntés született, és a megelőző, előkészítő határozatok 1985-ig nyúlnak vissza.³⁹

A két dokumentum közös tárgyán túl azonban lényeges szemléletbeli különbség van a közöttük (bár ez a különbség meg sem közelíti a két *ILO-egyezmény* közötti, fentebb elemzett alapvető eltérést). Az *Egyezmény* – mint ILO-dokumentum – célja, hogy a munkaügyi és kapcsolódó (oktatásügyi, szakképzési, egészségügyi, egyéb állami szolgáltatásokat érintő) területeken az őslakosoknak azonos elbánást és egyenlő feltételeket biztosítson. Ezt a felfogást számos olyan elemzés támasztja alá, amely az őslakosok társadalmi helyzetét a többségi lakossághoz képest jóval kedvezőtlenebbnek mutatja, és ezt statisztikai módszerekkel szemléletesen mutatja ki. (Lásd például az ausztrál „Close the Gap” programot megelőzően készített felmérést az aboriginal lakosság hátrányos helyzetéről.⁴⁰) Az *Egyezmény* 2. cikke állami kötelezettséggé teszi, hogy eltüntesse az esetlegesen létező társadalmi-gazdasági szakadékot az őslakosok és a többségi lakosság között.⁴¹ Ezzel a szemlélettel vannak összhangban a szakképzési, oktatási, nyelvi tárgyú rendelkezések, amelyek – az őslakos életforma sajátosságainak elismerése mellett – elsősorban a felzárkóztatást teszi állami feladattá.

A *Nyilatkozat* ezzel szemben kevésbé az integrációra, mint az egyes őslakos csoportok sajátosságainak védelmére helyezi a hangsúlyt, amint azt az egyes rendelkezések kapcsán látni fogjuk. Hasonló szemléletet képvisel az Amerikai Államok Szervezete által kidolgozott tervezet.

A tételezett jogok és állami kötelezettségek listáját egyfajta sérelmi listaként is olvashatjuk, számos, meglehetősen konkrét területet érintő rendelkezéssel, például a katonai akciók, nukleáris kísérletek elleni védelem, a hagyományosan orvoslásra használt növényeik, állataik és ásványaik védelme, határokon átnyúló együttműködés más népekkel, hagyományos (jog)szokásaik

védelve és így tovább. A lista élén természetesen az önrendelkezési jog áll, amely az őslakos népekre vonatkoztatva a nyilatkozat szerint így hangzik: „Az őslakos népeknek joguk van az önrendelkezéshez. E jog értelmében szabadon határozhatják meg politikai státuszukat és szabadon folytathatják gazdasági, szociális és kulturális fejlődésüket.”⁴²

Az eredeti tervezet szerint „önrendelkezési jog” szerepelt az „önrendeléshez való jog” helyett („right of self-determination”, illetve „right to self-determination”), és a végleges változatban a 46. cikk leszögezi, hogy a nyilatkozatban semmi nem értelmezhető úgy, hogy az a „szuverén és független” államok „területi integritását és politikai egységét” veszélyeztető cselekményekre indítsa bárkit. (Hasonló klauzulát láttunk a 169-es ILO-egyezményben, amely szerint az ott használt „nép”-fogalom nem jelenti az általános – nemzetközi jogi – fogalmak szerinti „nép”-ként történő elismerést.⁴³)

Az általános elmozdulást az önrendelés megszorítóbb értelmezése felől jól mutatja a tervezetben⁴⁴ a 31. cikkben szereplő autonómia-szabály lerövidítése és áttemelése a 4. cikkbe – így a szöveg az önkormányzás jogát az önrendeléshez való jog értelmezésévé emeli, pontosabban az önrendeléshez való jogot szűkíti az önkormányzás jogává (kiemelve a tervezetben még szereplő, de a végleges verzióból törölt rész): „Az őslakos népeknek, önrendeléshez való joguk gyakorlásának keretében [*eredetileg: az önrendeléshez való jog gyakorlásának egyik formájaként*], joguk van az autonómiához vagy önkormányzathoz belső és helyi ügyekben – *amely magában foglalja a kultúrát, a vallást, az oktatást, az információt, médiát, egészséget, lakhatást, foglalkoztatást, társadalmi jólétet, gazdasági tevékenységeket, föld- és erőforrás-gazdálkodást, környezetvédelmet érintő ügyeket, illetve a külső személyek belépésének szabályozását* –, továbbá ezen autonóm hatáskörök finanszírozásához szükséges megoldásokhoz és eszközökhöz.”⁴⁵

A Nyilatkozat 3. cikke szinte szó szerint megismétli a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményének* és a *Szociális, Gazdasági és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezményének* első, közös cikkelyének első bekezdését, és a második bekezdésének tartalmát is számos cikk tükrözi (szövegszerű összehasonlítás található cikkünk végén). Az utolsó fordulatban szereplő tilalom, miszerint egyetlen népet sem lehet megfosztani létfeltételeitől, az őslakos népekre vonatkoztatva kompenzációs kötelezettséggé szelídül: megfosztás esetén megfelelő és igazságos ellentételezést kell nyújtani.⁴⁶

Az *ENSZ-nyilatkozat* (a továbbiakban: *Nyilatkozat*) ellenzői – végül nemmel szavazók: Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az Egyesült Államok – elsősorban az önrendeléssel kapcsolatban fogalmazták meg kritikai észrevételeiket, azonban ezek adott esetben a visszájára is fordulhatnak. Azzal például, hogy az USA arra hivatkozva utasította el a *Nyilatkozatot*, hogy nem akarja az őslakosok függetlenedéshez való jogát és a természeti erőforrások feletti jogát elismerni, lényegében azt juttatta kifejezésre, hogy szerin-

te ezek a jogok egyébként részei a *Nyilatkozat*ban foglalt önrendelkezéshez való jognak.⁴⁷

Sheryl R. Lightfoot, egy őslakos származású politológus jegyzi meg, hogy az őslakos mozgalmak szinte kivétel nélkül a jogaik állam általi elismerését, a helyzetük államon belüli megerősítését célozták, soha nem – amitől az államok félnek – a kiválást.⁴⁸ A *Nyilatkozat* 46. cikke *expressis verbis* hivatkozik a területi integritás és az állami szuverenitás elvére, mellyel a felsorolt jogok egyike – vagyis az önrendelkezés megfogalmazott gyakorlása – sem értelmezhető ellentétes tartalommal.⁴⁹ Az OAS tervezetében a IV. cikk szerint a biztosított jogok nem sérthetik a részes államok területi integritását, szuverenitását és politikai függetlenségét stb.

Szintén az amerikai tervezet az, amelyik nem a „politikai státusz” szabad megválasztásáról, hanem a szervezeti formák meghatározásáról szól az önrendelkezéshez való jog kapcsán.⁵⁰ A fentebb elemzett fogalmi kettősséget tükrözi az OAS Nemzetközi Jogi Irodájának szöveg-összehasonlító munkájában foglalt kommentár, amely az „önrendelkezéshez való jog”-ról szóló cikk alatt úgy fogalmaz, hogy a tervezet szerint az „önrendelési jog” milyen jogokat foglal magában.⁵¹

Az ILO-dokumentum az egyetlen, amely adós maradt a kollektív jogi elismeréssel, egyedül a földhöz kapcsolódó jogoknál említ egy halvány „kollektív aspektus”-t.⁵² Az *ENSZ-nyilatkozat* több helyen hangsúlyozza, hogy az őslakos népek kollektív jogokkal bírnak, az OAS tervezet pedig egyenesen jogi személyiséggel ruházza fel őket.⁵³

Valamennyi dokumentum tartalmaz rendelkezést a kulturális sajátosságok védelmére, az asszimiláció, illetve az erőszakos asszimiláció tilalmára, a népi kultúra tilalmának megerősítésére.⁵⁴

A *Nyilatkozat* – amely, mint láttuk, inkább a sajátosság védelmére, mint az integrációra helyezi a hangsúlyt – az egészséget érintő cikkben a diszkriminációs klauzula⁵⁵ előtt rögzíti, hogy az őslakosoknak joga van hagyományos gyógy módjaik, orvosságaik védelméhez, illetve ehhez kapcsolódó gyógynövényeik, állataik, ásványaik megőrzéséhez.⁵⁶ A cikk másik bekezdése a legmagasabb szintű testi és lelki egészséget biztosítja, míg az *Egyezmény* – gyakorlatiasabb vagy kritikusan: paternalistább – szemlélete a többséget megillető társadalombiztosítási ellátás diszkriminációmentes és *fokozatos* kiterjesztését tűzi ki célul.⁵⁷ Az *Egyezmény* 25. cikke vagyis az őslakosok saját egészségügyi ellátását fogalmazza meg kívánalomként, közösségi alapon, állami finanszírozás mellett.

Az oktatási kérdésekben az *Egyezmény* szintén a többségihez hasonlóan akarja biztosítani az őslakosok hozzáférését valamennyi oktatási szinthez.⁵⁸ A *Nyilatkozat* oktatási témájú rendelkezéseinek élén az a jog áll, hogy az őslakosok megújíthassák, fejleszthessék, gyakorolhassák, (nemzedékeken keresztül) továbbadhassák írott és szóbeli hagyományait, történelmüket,

nyelvüket, bölcséletüket, irodalmukat.⁵⁹ Az oktatás intézményi oldalán is erősebb autonómiát ígér a *Nyilatkozat*, amikor saját oktatási rendszerhez való jogról beszél.⁶⁰ Az *Egyezmény* (27. cikkében) inkább „együttműködés”-ről, a „felelősség fokozatos átadásá”-ról szól. A *Nyilatkozat* az, amely a média téren hasonló önállóságot kíván biztosítani az őslakos népeknek.⁶¹

A *Nyilatkozat* és az *Egyezmény* is megfogalmaz több olyan szabályt, amely a hatékony részvétel elvét hivatott biztosítani, azonban e jogok gyakorlása nem jelent valódi védettséget. Egyszerű eljárási elvek, amelyek tiszteletben tartása mellett is születhet az őslakos lakosság közös vagy egyéni érdekeit indokolatlanul sértő döntés. Az *Egyezmény* 6-1. cikkének a) pontja kötelezővé teszi a konzultációt a kormányzati szervek számára az őslakosokat közvetlenül érintő döntésekről, a b) pont pedig a többségi lakossággal (legalább) egyenlő részvétel elvét fekteti le. A *Nyilatkozat* 18. cikke a döntésekben való részvételt jogként tételezi olyan ügyekben, amelyek érinthetik az őslakosok jogait, megfogalmazva ennek belső szabályait is: az őslakos népek saját eljárásuk szerint kiválasztott vezetőiken, szerveiken keresztül gyakorolhatják a részvétel jogát. Mindkét dokumentum megköveteli a konzultációk során a jóhiszemű együttműködést, emellett az *Egyezmény* sajátos megfelelőségi elvet fogalmaz meg; a *Nyilatkozat* pedig a tanácskozás és együttműködés kapcsán az őslakosok „szabad, előzetes és tájékozott” beleegyezését tűzi a tárgyalások kötelező céljává.⁶² A megfogalmazásokból egyértelmű, hogy a döntéshozatal során érvényesülő valódi eljárási garanciákért továbbra is nemzeti szinten kell küzdeniük az őslakos csoportoknak.

Mindkét katalógus szól a fejlődésről, amelynek mikéntjéről az adott őslakos közösség joga dönteni. A kormányzatok kötelessége viszont, hogy az őslakosok életkörülményeinek javítására hathatós lépéseket tegyenek, egyre inkább bevonva az őslakos csoportokat az őket érintő intézkedésekbe.⁶³

Az őslakos jogok és a (gazdasági) fejlesztés egyidejű előmozdítását számos más nemzetközi szervezet kezeli prioritásként. Az *ILO-egyezmény*hez hasonló, gyakorlatiasabb szemlélet érvényesül a Világbank őslakos tárgyú dokumentumaiban.⁶⁴ Az őslakosokat is érintő beruházások, fejlesztési projektek az általános gazdasági célok mellett kívánják elősegíteni az őslakos jogok érvényesülését. A különböző célok összehangolására tett erőfeszítéseket jól mutatja az „*ethnodevelopment*” kifejezés, amely egyszerre fogadja el a hagyományos társadalmi felépítést, engedve a fejlődés egyedüli útjának víziójából, miközben a fejlődés ideája továbbra is központi elem marad – így ötvözi a premodern, modern és posztmodern szemléleteket.

Egy, az őslakos jogok szempontjából lényeges elem az *Egyezmény*ben lényegesen erősebben jelenik meg: az őslakos jogi hagyományok, szokásjog elismerése a *Nyilatkozat*ban rendkívül gyengére „sikerült”. A 34. cikk a hagyományok, eljárások, gyakorlatok, intézmények tisztelete (azok fejlesztéséhez, előmozdításához és fenntartásához való jog) mellett szerepel – „azokban az

esetekben, ahol ilyen létezik”, a saját jogrendszer és szokásjog védelme. Az *Egyezmény* a hasonlóan általános megfogalmazás mellett – amely mindkét dokumentumban azzal a feltétellel érvényesül, hogy az alapvető, emberi jogi normákat nem sértheti ez a jog⁶⁵ –, 9–12. cikkei részletesebben rendelkeznek arról, hogy a büntetőjogi, szabálysértési ügyekben saját hagyományaik, esetleges belső eljárásaik különös figyelmet kell, hogy kapjanak, illetve a többségi büntetőjogi szankciók terén is sajátos védelem illeti meg az őslakosokat.⁶⁶

Összességében megállapíthatjuk, hogy az *ENSZ-nyilatkozat* nem elsősorban a konkrét deklarált – kötérfő nélküli! – jogok miatt fontos, hanem amiatt, hogy a legmagasabb szinten tűzte napirendre az őslakos jogok kérdését, és problematizálta az őslakos népek helyzetét. A nemzetközi emberi jogi küzdelmek sajátosságából fakadóan lényeges lépés volt az őslakos jogokat érintően egy önálló és állandó intézmény létrehozása (ez a „United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues”, avagy UNPFII, az ENSZ keretében működő Őslakos Ügyek Állandó Fóruma). Az intézményi keret fontosságát az sem kisebbíti, ha Carsten Smith, a Fórum által felkért szakértő a szervet olyan szakosított testületként írja le, amelynek feladata elsősorban annyiban ragadható meg, hogy az őslakosokat érintő párbeszédet „katalizálja”.⁶⁷ Kingsbury, aki a fogalmi meghatározást és a specifikus őslakos jogi rendszer koherenciáját illetően is meglehetősen szkeptikus, az ellentmondásokkal együtt pozitív mérleget von: a létrejött intézmények felhívják a figyelmet az egyes őslakos csoportok nehéz helyzetére, napirenden tartják azokat, figyelemmel kísérik a változásokat és keretet biztosítanak a felmerülő megoldási javaslatoknak.⁶⁸

Kilátások: az őslakos jogok jövője

Az OAS dokumentuma egyelőre az egyeztetés fázisában van, az ILO '89-es egyezményét viszont eddig csak húsz állam ratifikálta, szinte valamennyien latin-amerikaiak – kivétel például Spanyolország, Hollandia, Dánia és Norvégia.⁶⁹ Az *ENSZ-nyilatkozatot* a tervezet kidolgozása után 14 évvel végül elfogadták. Az őslakos mozgalom tehát a legmagasabb szinten tudta hallatni a hangját – és elfogadtatni, kompromisszumok árán és deklaratív módon, bizonyos követeléseit.

Kymlicka szerint – a látható sikerek ellenére – kétségessé teszi az őslakos jogok jövőjét a tapasztalható politikai dinamika, amely egyrészt a valódi többletjogok hiánya miatt nem teszi vonzóvá a nemzeti kisebbség kategóriáját, miközben érdekeltté teszi valamennyi kisebbséget, hogy őslakosként próbálja magát pozicionálni. (Ez ellentétes a korábbi tendenciával, amikor – például – őslakos indiánok nemzetként, nemzeti közösségként értelmezték ma-

gukat.) Az őslakos kategória illetően kiterjesztése visszaüt, és a kétségkívül sikeres folyamatot magát veszélyezteti, legalábbis kétségessé teszi annak jövőjét. Kymlicka értékelése szerint a jelenlegi gyakorlat – a bemutatott belső ellentmondások miatt – fenntarthatatlan. Nem lehet a nemzeti kisebbségek és az őslakos népek közötti merev elválasztást úgy fenntartani, hogy a különbségtétel egyúttal hatalmas tartalmi egyenlőtlenséget is takar. Bár rövid távon nincs más lehetőség, mint a létező kategóriákra építeni, tehát használni az őslakosoknak biztosított jogokat (minél szélesebb körben), hosszabb távon azonban szembe kell nézni a kategóriák esetlegességével.

Az őslakos fogalmának szigorú elválasztása más kisebbségektől lényeges elem volt az őslakos jogok megalapozásakor, azonban a jövőbeli, fenntartható sikerhez a rendszer alapvető újragondolása szükséges.⁷⁰ Az optimista forogatókönyv szerint elképzelhető az őslakos kategória kiterjesztése, vagy a nemzeti kisebbségekre vonatkozó szabályozás közelítése az őslakos jogokéhoz, az ott elért sikerek hatására. A célzott kisebbségi jogok rendszerének sikeréhez azonban minden esetben szükséges, hogy a biztosított többletjogok és a ténylegesen fennálló, orvosolni kívánt hátrányok között valódi kapcsolat álljon fenn, ugyanis minden ellentmondás magát a kisebbségi jogi rendszert gyengíti.

Irodalomjegyzék

- „*Bush tells journalists tribes 'given' sovereignty.*” Indianz.com, 2004. augusztus 9., <<http://64.38.12.138/News/2004/003755.asp>> (letöltve 2009.08.26.).
- Castellino, Joshua: Conceptual Difficulties and the Right to Indigenous Self-Determination. In: Ghanea – Nazila – Xanthaki (ed.): *Minorities, Peoples and Self-Determination. Essays in Honour of Patrick Thornberry* (Alexandra – Leiden – Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2005) 55–74. p.
- Fromherz, Christopher J.: Indigenous Peoples' Courts: Egalitarian Juridical Pluralism, Self-Determination, and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *University of Pennsylvania Law Review* 2008/156, 1341–1381. p.
- Hannum, Hurst: The Specter of Secession: Responding to Claims for Ethnic Self-Determination. *Foreign Affairs* 1998/március–április (Vol. 77, No. 2), 13–18. p.
- Iverson, Duncan: *Postcolonial Liberalism*. (Cambridge, Cambridge University Press, 2002)
- Kingsbury, Benedict: Reconciling Five Competing Conceptual Structures of Indigenous Peoples' Claims in International and Comparative Law. *New York University Journal of International Law* 2002/34, 189–245. p.
- Kymlicka, Will: *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. (New York, Oxford University Press, 2007)

- Lightfoot, Sheryl R.: Indigenous Rights in International Politics: The Case of „Over-compliant” Liberal States. *Alternatives* 2008/33, 83–104. p.
- Niezen, Ronald: *The Origins of Indigenism*. (Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 2003)
- Oldham, Paul – Frank, Miriam Anne: ‘We the peoples...’ The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *Anthropology Today* 2008/április (Vol. 24 No. 2)
- Rosen, Lawrence: Review: Law and Indigenous Peoples. *Law & Social Inquiry* 1992/2, 363–371. p.
- Smith, Carsten: *Comments on Article 42 as legal basis for a Declaration „treaty body”*. (UN PFII/2009/EGM1/5, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues, 2008)

Jegyzetek

- 1 Oldham, Paul – Frank, Miriam Anne: ‘We the peoples...’ The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *Anthropology Today* 2008/április (Vol. 24 No. 2), 5. p.
- 2 Ivison, Duncan: *Postcolonial Liberalism*. (Cambridge, Cambridge University Press, 2002) 140. p.
- 3 Ez utóbbi lényegében az, amit Will Kymlicka erkölcsi következetességnek hív: Kymlicka, Will: *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. (New York, Oxford University Press, 2007) 275. oldaltól.
- 4 Kingsbury, Benedict: Reconciling Five Competing Conceptual Structures of Indigenous Peoples’ Claims in International and Comparative Law. *New York University Journal of International Law* 2002/34, 189–245. p., idézi: Castellino, Joshua: Conceptual Difficulties and the Right to Indigenous Self-Determination. In: Ghanea – Nazila – Xanthaki (ed.): *Minorities, Peoples and Self-Determination. Essays in Honour of Patrick Thornberry* (Alexandra – Leiden – Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2005) 58. p.
- 5 L. a későbbiekben bemutatandó ENSZ-nyilatkozat preambulumát, amely „bizonyos helyzetekben” nemzetközi szintre emeli az őslakos jogokat: „az államok és őslakos népek közötti szerződésekből, megállapodásokból vagy más konstruktív egyezségekből megerősített jogok néhány esetben nemzetközi vonatkozásúak, érdekűek, felelősségűek és jellegűek” (angolul: „the rights affirmed in treaties, agreements and other constructive arrangements between States and indigenous peoples are, in some situations, matters of international concern, interest, responsibility and character”) – az ENSZ Nyilatkozat magyar fordítása e számunk „Lelet” rovatában olvasható (a szerk.).
- 6 Rosen, Lawrence: Review: Law and Indigenous Peoples. *Law & Social Inquiry*, 1992/2., 363. és 366. p.

- ⁷ Hannum, Hurst: *The Specter of Secession: Responding to Claims for Ethnic Self-Determination*. *Foreign Affairs*, 1998/március-április (Vol. 77, No. 2) 15. p. Az érvelést szigorúan követve valamennyi mai állam léte megkérdőjelezhető, és Hannum megállapítása szerint nincs olyan használható mérce, amellyel megnyugtatóan lehetne válogatni a retrospektív igények között.
- ⁸ L. a *terra nullius* elvének utóvédharcát az ausztrál jogban, főleg: *Mabo vs. Queensland* (No 2) ('Mabo case') [1992] HCA 23; (1992) 175 CLR 1 (1992. június 3.), illetve *Wik Peoples vs. Queensland* (1996) 134 ALR 637 (Ausztrália Szövetségi Bíróságának döntése).
- ⁹ Kymlicka: *i.m.* 91. és 148. p. Azonban ez nem jelenti azt, hogy ez a hátrányos helyzet egyúttal kategóriaképző elem is lehetne, hiszen a nemzeti kisebbségek vagy bevándorló csoportok esetén hasonló mutatókat találhatunk.
- ¹⁰ Niezen, Ronald: *The Origins of Indigenism*. (Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 2003) 42. és 221. p.
- ¹¹ Kingsbury: *i.m.* 244. p.
- ¹² Kymlicka: *i.m.*
- ¹³ L. például Liechtenstein 1994-es egyezménytervezetét, amelynek 2. cikke valamennyi, az állam területén élő „közösségnek” bizonyos (kollektív) önkormányzati jogokat adott volna. Kymlicka: *i.m.* 208. p.
- ¹⁴ *Uo.* 275. p.
- ¹⁵ *Uo.* 283–284. p.
- ¹⁶ Épp ellenkezőleg: például az Egyesült Államokban élő indiánok hivatalosan elismert szuverenitása kapcsán merülnek fel újabb és újabb kérdések. Nemrég George W. Bush egyik kijelentése vert fel nagy port a témában. A volt elnök kijelentette, hogy a szuverenitás egyszerűen van, adott, azaz valami olyan, amit valahonnan kaptak az indiánok („you’ve been given sovereignty”). L.: „Bush tells journalists tribes ‘given’ sovereignty.” *Indianz.com*, 2004. augusztus 9., <<http://64.38.12.138/News/2004/003755.asp>> (letöltve 2009.08.28.).
- ¹⁷ L. az Egyesült Államok rezervátumait, a kanadai Nunavut területét, a dél-amerikai őserdőket és hegyeket, az óceániai szigetcsoportokat, korallzátonyokat vagy Ausztrália északi, ritkán lakott területeit. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy adott esetben ne lennének lényeges konfliktusok a földhasználathoz kapcsolódóan, de a döntéshozatal során a jellemző esetek, az őslakosokról kialakult kép miatt a kapcsolódó specifikus jogokért folytatott küzdelem kisebb ellenkezéssel találkozott, mint a nemzeti kisebbségek esetén.
- ¹⁸ A független országokban élő őslakos és más törzsi és féltörzsi népségek védelméről és integrációjáról szóló egyezmény (*Convention Concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries*), elfogadták 1957. június 26-án, hatályba lépett 1959. június 2-án. <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C107>> (letöltve 2009.08.28.).
- ¹⁹ L. a 107-es egyezmény 1–2. cikkét: „For the purposes of this Convention, the term semi-tribal includes groups and persons who, although they are in the process of losing their tribal characteristics, are not yet integrated into the national community.”

- ²⁰ Az új egyezmény elfogadása és az eltelt idő ellenére 18 tagállamban továbbra is az 1957-es egyezmény van hatályban. L.: <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifice.pl?C107>> (letöltve 2009.08.28.). Ez a szám alig kisebb, mint azoké az országoké, amelyek megerősítették az új egyezményt: ezt 2009 augusztusáig húsz állam tette meg. <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifice.pl?C169>> (letöltve 2009.08.28.).
- ²¹ A független országokban élő őslakos és törzsi népekről szóló egyezmény (*Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries*), elfogadták 1989. június 27-én, hatályba lépett 1991. szeptember 5-én. <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>> (letöltve 2009.08.28.). [Az egyezmény magyarul olvasható Majtényi B. – Vizi B. (szerk.): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. (Budapest, Gondolat, 2003) 79–91. p. – a szerk.]
- ²² L. az Egyezmény 1.1. cikkének a–b) pontjait.
- ²³ ENSZ Nyilatkozat az őslakos népek jogairól (*United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*), elfogadva a 61/295. számú közgyűlési határozattal 2007. szeptember 13-án. <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>> (letöltve 2009.08.28.). A nyilatkozat tervezetét már 1994-ben elfogadták: *Draft United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* (1994/45.) <[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En)> (letöltve 2009.08.28.).
- ²⁴ A kapcsolódó dokumentumok, tervezetek elérhetőek innen: <http://www.oas.org/dil/indigenous_peoples_Negotiation_Texts.htm> (letöltve 2009.08.28.). A nyilatkozat angol neve: *Proposed American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Inter-American Commission on Human Rights, 1333rd Sess., 95th Reg. Sess.* (1997. február 26.)
- ²⁵ OAS Nyilatkozattervezet I.2. cikk.
- ²⁶ A kommentárokat és az összevetést az ENSZ Nyilatkozat egyes szakaszaival L.: *Permanent Council of the Organization of American States, Committee on Juridical and Political Affairs, Working Group to Prepare the Draft American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Table Comparing the Draft American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. OEA/Ser.K/XVI,GT/DADIN/doc.317/07 rev. 1, 2008. március 14. <http://scm.oas.org/doc_public/ENGLISH/HIST_08/DADIN00199E11.doc> (letöltve 2009.08.28.) (a továbbiakban: OAS összehasonlítás).
- ²⁷ L.: Kingsbury: *i.m.* 246. p.
- ²⁸ Kymlicka: *i.m.* 287. p.
- ²⁹ *Uo.* 285. p.
- ³⁰ *Uo.* 279. p.
- ³¹ L. magyarul: Pap András László: *Identitás és reprezentáció – Az etnikai hovatartozás meghatározásától a politikai képviseletig*. (Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet) 43–48. p.
- ³² *Lovelace kontra Kanada*. 24/1977. számú tájékoztató, Emberi Jogi Bizottság.
- ³³ L. a kanadai szenátus honlapját: <http://www.parl.gc.ca/common/senmemb/senate/isenator_det.asp?senator_id=2792&sortord=N&Language=E&M=M> (letöltve 2009.08.28.).

- ³⁴ A Kitok kontra Svédország ügyben hasonló logika mentén úgy döntött a Bizottság, hogy a rénszarvasokhoz kapcsolódó hagyományos számi életmóddal járó tevékenységek korlátozása az adott esetben igazolható volt. (Ivan Kitok olyan számi eredetű svéd állampolgár volt, akit egyik számi község sem ismert el tagjának, így elvesztette kapcsolódó földhasználati jogait. *Ivan Kitok kontra Svédország*. 197/1985. számú tájékoztató, Emberi Jogi Bizottság.)
- ³⁵ Evers tanulmányára hivatkozva írja Kymlicka: *i.m.* 283. p. Evers, Pieter: Preliminary Policy and Legal Questions about Recognizing Traditional Land in Indonesia. *Ekonnesia* 1995/3., 1–24. p.
- ³⁶ Eide, Asbjørn – Daes, Erika-Irene: *Working Paper on the Relationship and Distinction between the Rights of Persons Belonging to Minorities and those of Indigenous Peoples*, készül az ENSZ számára (Sub-Commission on Promotion and Protection of Human Rights, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2000/10), hivatkozik rá: Kymlicka: *i.m.* 275. p.
- ³⁷ Amint ezt Kymlicka meggyőzően levezeti: Kymlicka: *i.m.* 277. p.
- ³⁸ *Uo.* 280. p.
- ³⁹ A Diszkrimináció-megelőzési és Kisebbségvédelmi Albizottság 1994/45. számú határozata az őslakos népek jogairól szóló ENSZ Nyilatkozat tervezetéről. Elérhető <[http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?Opendocument)> (letöltve 2009.08.28.).
- ⁴⁰ L. a 2005-ös „Társadalmi Igazságosság Jelentés”-t, elérhető a „Close the Gap” kampány honlapjáról: <<http://www.closesthegap.com.au/>> (letöltve 2009.08.28.).
- ⁴¹ L. az Egyezmény 2-2. cikkének c) pontját.
- ⁴² 3. cikk: „Indigenous peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.”
- ⁴³ 1–3. cikk, 169-es ILO Egyezmény.
- ⁴⁴ A '94-ben elfogadott Nyilatkozattervezet, L. fentebb, a 23. jegyzetnél.
- ⁴⁵ A végleges 4. cikk: „Az őslakos népeknek, önrendelkezéshez való joguk gyakorlása során, joguk van a bel- és helyi ügyeikhez kapcsolódó esetekben az autonómiához vagy önkormányzathoz, továbbá az autonóm funkcióik finanszírozását szolgáló megoldásokhoz és eszközökhöz.” Angolul: „Indigenous peoples, in exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, as well as ways and means for financing their autonomous functions.” A tervezetben szereplő 31. cikk: „Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including culture, religion, education, information, media, health, housing, employment, social welfare, economic activities, land and resources management, environment and entry by non-members, as well as ways and means for financing these autonomous functions.”
- ⁴⁶ L. a Nyilatkozat 20-2. cikkét.
- ⁴⁷ U.S. Nat'l Sec. Council: *Position on Indigenous Peoples* (2001. január 18.) <<http://www.umn.edu/humanrts/usdocs/indigenousdoc.html>> (letöltve 2009.08.28) és

Fromherz, Christopher J.: Indigenous Peoples' Courts: Egalitarian Juridical Pluralism, Self-Determination, and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *University of Pennsylvania Law Review* 2008/156, 1380. p., 190. lábjegyzet.

⁴⁸ Lightfoot, Sheryl R.: Indigenous Rights in International Politics: The Case of „Overcompliant” Liberal States. *Alternatives* 2008/33, 84. p.

⁴⁹ A 46-1. cikk szerint: „Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, people, group or person any right to engage in any activity or to perform any act contrary to the Charter of the United Nations or construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States.”

⁵⁰ L. a III. cikket.

⁵¹ L. az OAS összehasonlítás megfelelő részét (III. cikk). A dokumentum pontos hivatkozását L. a 26. jegyzetnél.

⁵² L. a 13.1. cikket.

⁵³ L. a IX. cikket.

⁵⁴ L. az ENSZ Nyilatkozat 8. cikkét, az ILO Egyezmény 3. és 5. cikkeit, valamint az OAS tervezet X. cikkét.

⁵⁵ Az általános diszkriminációs szabályon túl mind a Nyilatkozat, mind az Egyezmény tartalmaz, az interszekcionalitás jegyében, egy nemi egyenlőségi klauzulát, amely a dokumentumokba foglalt valamennyi jogot nemi megkülönböztetés nélkül rendeli alkalmazni. L. az Egyezmény 3-1. cikkének utolsó fordulatát, illetve a Nyilatkozat 44. cikkét. A Nyilatkozat 21-22. cikkei pedig általánosabb jelleggel fogalmaz meg esélyegyenlőségi követelményeket az idősek, nők, fiatalok, gyerekek és a fogyatékkal élők javára. Az OAS tervezet VII. és XXXII. cikke tartalmaz hasonló, nemi egyenlőséget szabályozó rendelkezéseket.

⁵⁶ L. a Nyilatkozat 24-1. cikkét.

⁵⁷ A Nyilatkozat 24-2., illetve az Egyezmény 24. cikke.

⁵⁸ Az Egyezmény 26. cikke.

⁵⁹ A Nyilatkozat 13-1. cikke.

⁶⁰ A Nyilatkozat 14-1. cikke.

⁶¹ A Nyilatkozat 16. cikke.

⁶² L. az Egyezmény 6-2. cikkét és a Nyilatkozat 19. cikkét.

⁶³ Az Egyezmény 7. cikke, illetve a Nyilatkozat 21. és 23. cikke.

⁶⁴ L. a Világbank dokumentumai közül például a *Revised Operational Policy and Bank Procedure on Indigenous Peoples* elnevezésű anyagot (OP/BP 4.10). Elérhető: <<http://www.worldbank.org/indigenous>> (letöltve 2009.08.26.).

⁶⁵ L. az Egyezmény 8-2. cikkét és a Nyilatkozat 34. cikkét.

⁶⁶ Így az Egyezmény 9-2. cikke szerint a büntetőjogi területen a hatóságoknak, bíróságoknak figyelemmel kell lennie az őslakos szokásokra, a 10-1. cikk szerint pedig a kiszabott büntetésnek tekintetbe kell vennie az őslakosok gazdasági, társadalmi és kulturális sajátosságait.

⁶⁷ Smith, Carsten: *Comments on Article 42 as legal basis for a Declaration „treaty body”*. (UN PFII/2009/EGM1/5, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues, 2008). 6. p.

⁶⁸ Kingsbury: *i.m.* 249. p.

⁶⁹ 2009. augusztus 7-ei állapot, az aktuális adatokat L.: <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifce.pl?C169>>.

⁷⁰ Kymlicka: *i.m.* 291. p.